

Akademisk publikation

Vem äger vetenskapen?

Omtvistade frågor om upphovsrätt har kommit tillbaka med ny kraft i och med den informations spridning Internet möjliggjort. Vad upphovsrätten och upphovsrättsskydd innebär för vetenskaplig publicering är inte alldeles entydigt. **Alfred Streng** reder ut grundläggande fakta.

FORSKARENS FRIHET

Upphovsrätten till ett skyddat verk tillhör alltid från början en bestämd fysisk person, en mänska som skapat verket, exempelvis den person som ursprungligen skapat texten, bilden eller ljudet. Då upphovsrätten till skyddade verk i enlighet med lagmotiven tillkommer den faktiske upphovsmannen, innehar också lärare och forskare vid universitet och högskolor initialt ensamrätten till det undervisningsmaterial som de skapar för sin egen undervisning och bestämmer även själva om resultaten av sin forskning. Detta rättsläge grundar sig på upphovsrättslagstiftningen och på vedertagen praxis inom universitet och högskolor.

.....

”Upphovsrätten kan anses vara i linje med vetenskaplig frihet som en individens rättighet.”

.....

Hitintills har man i Norden haft den uppfattningen att en juridisk person inte kan vara upphovsman. Liksom ett samfund skapar en juridisk person inga verk, utan verket skapas alltid av en fysisk person, som är i tjänst eller arbetar för den juridiska personens räkning. Däremot kan upphovsrätten överlåtas till en juridisk person. En juridisk person, såsom till exempel en utbildningsorganisatör, kan i enlighet med denna regel inte göra ett originärt fång till upphovsrätt. En utbildningsorganisatör får i stället förvärva upphovsrätt genom förvärf av en redan existerande sådan rätt.

Digitaliseringen av ett verk bidrar inte med några särdrag visavi upphovsmannens upphovsrättsliga ställning, då han själv har skapat verket. Däremot kan det anses att den tekniska utvecklingen har ett genomgripande inflytande på de sätt man kan utnyttja och sprida information. Man kan ju bättre spara material, framställa exemplar, överföra och göra nya former av digitala verk.

Huvudregeln är, som konstaterats, att upphovsrättigheter hör till forskare och lärare, och dessa kan själv bestämma över sina egna upphovsrättsskyddade forsknings- och undervisningsmaterial. Enligt lagen kan universiteten och högskolorna bara i enskilda fall direkt få upphovsrättigheter. Till exempel rätten till databaser hör enligt URL 49 § till framställaren och

denna framställare kan vara såväl en fysisk som en juridisk person. Universitet och högskolor kan även få rättigheter till exempel som producent av filmverk enligt 39 §. Upphovsrättslagen ger dock inga allmänna rättigheter till arbetsgivaren. Rätt till databaser och datorprogram tillhör således arbetsgivaren om dessa verk framställts i arbetsförhållandet. Dessa förordningar om databaser och datorprogram gäller enligt URL dock inte självständiga forskare och lärare vid universitet och högskolor.

Utgångspunkten i upphovsrättslagen kan betraktas ge stöd till vetenskapsfrihet som en lärarnas och forskarnas individuella rättighet. Upphovsrätten kan sålunda anses vara i linje med vetenskaplig frihet som en individens rättighet.

TILLGÄNGLIGT FÖR ALLA

”Eftersom Open Access-publicering kräver upphovsrättsinnehavarens medgivande innebär den inget upphovsrättsintrång”

Att publicera material Open Access innebär att publicera material på ett sådant sätt att materialet ifråga är tillgängligt för alla potentiella användare utan ekonomiska eller andra hinder. Med andra ord skall Open Access vara fritt från sådant som till exempel prenumerationsavgifter, licensavgifter, så kallade *pay-per-view*-avgifter samt från de begränsningar som upphovsrätten och licensvillkor ställer på användningen av materialet. Begreppet Open Access används framförallt med hänvisning till akademiska tidskrifter.

Eftersom tillgängliggörandet av material Open Access kräver upphovsrättsinnehavarens medgivande eller tillåtelse, så innebär Open Access inget upphovsrättsintrång eller att upphovsrättslagstiftningen direkt skulle behöva avskaffas eller förnyas. Open Access medför inte heller att rättsinnehavarna skulle behöva överlåta de rättigheter upphovsrättslagen beviljar dem.

När rättsinnehavarna ger sitt medgivande till Open Access gällande sitt skyddade material, ger de vanligtvis sitt medgivande till att materialet ifråga obegränsat kan bland annat läsas, laddas ner, kopieras, delas ut, lagras, skrivs ut, sökas i och länkas till. Många rättsinnehavare behåller dock rätten att förhindra att förändrade (rätten till bearbetning) eller förvanskade exemplar av materialet distribueras eller att det skyddade materialet återanvänds kommersiellt.



Alfred Streng
Ekon.dr, Pol.lic, forskare i ICT-rätt vid
Inst. för handelsrätt vid Vasa universitet
alfhak@uvasa.fi